

Wokół postaci ojca Szymona Mniszka (ok. 1543–1591) – współzałożyciela zgromadzenia polskich augustianek

Kazimierz Łatak CRL

UNIwersytet Kardynała Stefana
Wyszyńskiego w Warszawie
ORCID: 0000-0003-2471-6372

ABSTRACT

**Around the figure of Father Szymon Mniszek (c. 1543–1591),
the co-founder of the Polish Augustinian convent**

The subject of this article is the figure of Szymon Mniszek, a Polish Augustinian active in the second half of the 16th century. After graduating from school in Łowicz, Mniszek entered the Augustinian monastery in Kazimierz near Kraków. He studied in Kraków and Padua, where he obtained a doctorate in theology. He later lectured on philosophy and theology in Padua for several years. He also published his most important works in Italy. As he came back to Poland, he was a preacher in Olkusz and Kraków, a lecturer of theology at the monastery study, provincial of the Polish province of the Order of Saint Augustine, and a royal preacher. In Kraków, he was also known for his social activity. His original work was the organization of a female confraternity at the Augustinian monastery, which in 1583 he transformed into a congregation of the third order of St. Augustine.

KEY WORDS: ecclesiastical activity in Poland in the 16th century, the foundation of the Augustinian monastery in Kraków, intellectual culture, religious prosopography

SŁOWA KLUCZOWE: aktywność kościelna w Polsce w XVI w., fundacja klasztoru augustianek w Krakowie, kultura umysłowa, prozopografia zakonna

Zgromadzenie Sióstr Augustianek w Polsce należy do grupy zgromadzeń rodzimych, wyrosłych w kontekście potrydenckiego renesansu Kościoła¹. Początki Zgromadzenia sięgają ostatniej ćwierci XVI w. Uformowało się ono na zrębie tercjarskiej konfraterni żeńskiej zorganizowanej przy kościele św. Katarzyny i klasztorze augustianów w podkrakowskim Kazimierzu, dzisiaj dzielnicy Krakowa, przez ojca Szymona Mniszka (Mnisevius), humanistę, teologa, kaznodzieję i pisarza². Inspiracją dla Mniszka były bez wątpienia działające we Włoszech klasztory mantelatek św. Augustyna, zakładane przez augustianów od połowy XIII w.³ Zestawienie oraz analiza późniejszych i dość bałamutnych przekazów źródłowych pozwalają datować utworzenie konfraterni oraz krystalizację jej struktur na lata 1578–1583. Pierwotny jej statut zrehabilitowany przez założyciela nie przetrwał do naszych czasów, ale źródła późniejsze sygnalizują, że jej celem było promowanie pobożności w kościele św. Katarzyny oraz praktykowanie dzieł miłosierdzia w mieście⁴. Lata 1578–1583 można zatem uznać za okres protozakonny późniejszego Zgromadzenia.

Kazimierz nie był wówczas dużym miastem, aczkolwiek w aglomeracji krakowskiej zajmował poczesne miejsce i odgrywał ważną rolę. Rozlokowany w przestrzeni około 45 ha liczył nie więcej niż cztery tysiące mieszkańców bez gminy żydowskiej (północno-wschodnia część miasta)⁵. Tymczasem funkcjonowało w nim sześć

¹ H. Gapski, *Klasztory krakowskie w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII wieku. Analiza przestrzenna środowisk zakonnych*, Lublin 1993; K. Abramczuk, *Matka Katarzyna z Kłobucka, współzałożycielka i pierwsza przełożona sióstr augustianek w Polsce*, „Zeszyty Długoszowskie. Rocznik Historyczno-Kulturalny” 2020, nr XIX, s. 40–49.

² G. Uth, *Szkic historyczno-biograficzny Zakonu Augustiańskiego w Polsce*, Kraków 1930; *Katalog Archiwum oo. Augustianów w Krakowie 1299–1950*, W. Kolak (oprac.), Kraków 1996; K. Abramczuk, *Matka Katarzyna z Kłobucka, współzałożycielka...*, s. 41.

³ „*Tutte le Congregazioni dell’Ordine degli Eremiti di S. Agostino hanno la loro compagnia di Mantellate ossia Religiose del Terz’Ordine di S. Agostino, le quali portano l’abito dell’Ordine degli Eremiti, e cioè la tonica nera, la cintura di pelle e il gran mantello nero. [...] si dedicano al Servizio degli infermi*”. Zob. *Dizionario storico portatile degli Ordini Religiosi e Militari e delle Congregazioni Regolari e Secolari*, Torino 1792, s. 93–94. Klasztor mantelatek istniał w Padwie, gdzie Mniszek studiował i wykładał, a także w Rzymie przy kościele św. Łucji in Selci na Eskwilinie, w którym Mniszek parokrotnie przebywał.

4 K. Abramczuk, *Matka Katarzyna z Kłobucka, współzałożycielka...*, s. 41–43.

5 *Inwentarz Archiwum miasta Kazimierza pod Krakowem 1335–1802*, M. Fridberg (oprac.), Warszawa 1966, s. 15; H. Zaremska, *Bractwa w średnio-wiecznym Krakowie. Studium form życia religijnego*, Wrocław 1977, s. 18; J. Bieniarzówna, J.M. Małecki, *Dzieje Krakowa*, t. 2: *Kraków w wiekach XVI–XVIII*, Kraków 1984, s. 219; K. Łatak, *Kanonicy regularni laterańscy na Kazimierzu w Krakowie do końca XVI wieku*, Elk 1999, s. 268; *idem*, *Życie codzienne mieszczan podkrakowskiego Kazimierza w XVII wieku w świetle kroniki ks. Stefana Ranatowicza CRL [w:] Między barokiem a oświeceniem. Staropolski regionalizm*, S. Achremczyk (red.), Olsztyn 2008, s. 165–189.

6 Kościół Bożego Ciała, kościół św. św. Michała i Stanisława na Skałce, kościół św. św. Jakuba Apostoła i Krzysztofa, kościół św. św. Katarzyny i Małgorzaty, kościół św. Wawrzyńca, kościół szpitalny św. Leonarda. Zob. *Inwentarz...*, s. 13.

7 Kościół Bożego Ciała, farny dla miasta; kościół św. św. Michała i Stanisława, którego okręg parafialny obejmował miejscowości i siedliska na zachód od miasta; kościół św. Jakuba, którego okręg parafialny obejmował peryferie miejskie oraz miejscowości na południe od miasta. Zob. J. Wyrozumski, *Dzieje Krakowa*, t. 1: *Kraków do schyłku wieków średnich*, Kraków 1992; K. Łatak, *Kanonicy regularni...*, s. 268.

8 J. Zbudniewek, *Miasto Kazimierz w czasach błogosławionego Stanisława Kazimierczyka [w:] Święty Stanisław Kazimierczyk CRL (1433–1489). Postać – środowisko – kultura – dziedzictwo*, K. Łatak (red.), Kraków 2010, s. 153–162.

9 Opisał je szczegółowo o. F. Dryjaki. Największą sławą cieszył się obraz

kościół⁶, z których trzy były świątyniami parafialnymi⁷. Kościół augustiański do nich nie należał. Z mocy zatem prawa nie mógł skupiać tylu wiernych co kościoły parafialne, które pilnie strzegły swoich prerogatyw wynikających z prawodawstwa kościelnego⁸. Stąd gromadzenie wiernych wokół augustiańskiej świątyni gwarantowało nie tyle duszpasterstwo zwyczajne, które było właściwością kościołów parafialnych, ile nadzwyczajne, a zatem msze fundacyjne, anniversaria, oryginalne formy kultu, niezwykle relikwie świętych, łaskami słynące obrazy, odpusty „błogosławione indulgencjami papieskimi” i bractwa⁹. Zakładanie i pielęgnowanie bractw były więc istotnym elementami strategii aktywności zewnętrznej augustiańskiego konwentu. Wystarczająco dokumentuje to niewielka rozprawa historyczno-teologiczna na temat bractwa *Pocieszenia Przenajświętszej Maryi Panny Przyozdobionym Rzemienno Paska Znakiem*, autorstwa ojca Fulgentego Dryjackiego. Została ona opublikowana w 1682 r. w Wilnie, ale analiza szczegółowa jej zawartości sygnalizuje dość przejrzysto, że tekst powstał znacznie wcześniej i został zredagowany na bazie znacznie starszych prac, być może nawet z końca XVI w.¹⁰

Najstarsza z konfraterni przy kościele augustiańskim – Bractwo Polaków Błogosławionej Maryi Dziewicy – powstała na przełomie XIV i XV w. i była zarazem najstarszą konfraternią w aglomeracji krakowskiej założoną przy kościele nieparafialnym¹¹. W jego zarządzie dość często pojawiali się rajcy i ławnicy miejscy, co podnosiło jego rangę oraz legitymizowało aktywność w przestrzeni miasta. Od drugiej ćwierci XVI w. bractwo zaczęło jednak podupadać, podobnie zresztą jak większość innych konfraterni w aglomeracji krakowskiej. Wiązać to należy z osłabieniem dynamiki życia religijnego i kościelnego w związku z zawirowaniami reformacyjnymi, które narastały na gruncie polskim i krakowskim od lat 30. XVI w.¹² Dodatkowym i wcale nie małym ciosem dla augustiańskiego klasztoru był gwałtowny pożar w maju 1556 r., który strawił zespół z jego dobrami kulturowymi¹³.

Na przełomie trzeciej i czwartej ćwierci XVI w., głównie od objęcia tronu polskiego przez księcia siedmiogrodzkiego Stefana Batorego (1575–1586), w krakowskim środowisku kościelnym pojawiły się jednak pierwsze wyraźniejsze sygnały potrydenckiego renesansu katolickiego¹⁴. Odbudowywany kościół augustiański w tym mniej więcej czasie także zaczął nabierać atrakcyjności – sygnalizują to pośrednio notaty księdza Krzysztofa Łoniewskiego (1576–1656), kanonika regularnego przy sąsiednim kościele Bożego Ciała, który na początku XVII w. skarżył się, że nawet Bractwo Najświętszego Sakramentu działające od 1343 r. przy tymże kościele farnym próbowało przenieść się z pobożnością do kościoła augustianów: „na śpiewanie matur obroczeni się ausu trionfario do Świętej Katarzyny”¹⁵. Szczegółów tego zawirowania, niestety, nie znamy. Ksiądz Łoniewski nadmieniał jednak, że jego źródłem był pewien pobożny kapłan (*quidam pius Sacerdos*), chociaż nie wymienił go z imienia. Skoro jednak w sprawie chodziło o kościół augustianów, trudno zakładać, że był to duchowny inny niż augustianin. Nie ma naturalnie pewności, ale też nie da się całkowicie wykluczyć, że tym duchownym był ojciec Szymon Mniszek, doktor teologii, absolwent Uniwersytetu Krakowskiego i Padeńskiego, lektor kolegium augustiańskiego w Padwie, autor wielu publikacji z zakresu filozofii i teologii, wybijający się kaznodzieja, który dopiero co powrócił z Włoch, a w 1580 r. objął urząd prowincjała polskiej prowincji augustianów. Konwent augustiański nie miał bowiem w tym czasie bardziej wpływowego i cieszącego się uznaniem zakonnika niż on. We Włoszech był świadkiem i uczestnikiem wielu inicjatyw podejmowanych w kontekście reformy potrydenckiej, zachodzącej także w łonie samego zakonu, promowanej z niezwykłą energią przez przełożonego generalnego, którym był Taddeo Guidelli z Perugii (1515–1606), uczonego humanista, ceniony profesor teologii, ekspert na soborze trydenckim¹⁶. Opublikował tam zresztą (Wenecja) większość swoich prac naukowych z zakresu filozofii oraz teologii.

Matki Boskiej Pocieszenia. Nie mniej popularny był kult św. Mikołaja z Tolentynu. Klasztor posiadał jego relikwie, które w pewnych okresach, jak twierdzi o. Dryjacki, pokrywały się różową ciecżą. Niezwykle pożądany był chleb tego świętego dla chorych, ale też przeciw czarom, pożarom, powodzi, głodowi, gradom, piorunom i mrowemu powietrzu. Zob. F. Dryjacki, *Skarb żywota i krwi Jezusa Pana z ojców ss. w ofierze Mszy s[więtej] złożony*, Wilno 1682.

¹⁰ Rozprawa została załączona do cytowanej wyżej publikacji o. Dryjackiego.

¹¹ A. Bruździński, *Bractwa w siedemnastowiecznym Krakowie. Zarys problematyki* [w:] *Historia świadectwem czasów*, W. Bielak, S. Tylus (red.), Lublin 2006, s. 6; W. Kolak, *Klasztor augustianów przy kościele św. Katarzyny w Krakowie do połowy XV wieku. Fundacja, rozwój uposażenia i rola kulturalna*, Kraków 1982, s. 109–110; H. Zaremska, *op.cit.*, s. 55, 86; S. Litak, *Bractwa religijne w Polsce przedrozbiorowej XIII–XVIII wiek. Rozwój i problematyka*, „Przegląd Historyczny” 1997, t. 88, z. 3–4, s. 504.

¹² J. Kracik, *Historia Kościoła katolickiego w Polsce*, Katowice 2010, s. 67–69.

¹³ W. Kolak, *600-lecie kościoła św. Katarzyny w Krakowie*, „Nasza Przeszłość” 1980, t. 54, s. 151–169.

¹⁴ J. Kracik, *Historia Kościoła katolickiego w Polsce*, s. 73–74.

¹⁵ K. Łatak, *Notaty historyczne ks. Krzysztofa Łoniewskiego CRL (1576–1656) na temat początków kościoła i klasztoru Bożego Ciała Kanoników Regularnych Laterańskich na Kazimierzu w Krakowie* [w:] *Klasztor Bożego Ciała Kanoników Regularnych Laterańskich w Krakowie w okresie przedtrydenckim. Ludzie – wydarzenia – budowle – kultura*, Łomianki 2012, s. 448.

16 Był profesorem uniwersytetu w Perugii, ekspertem soboru od 1563 r., przełożonym generalnym od 1570 r. „*Claruit potissimum scientia philosophica atque theologica*”. Był jednym z autorów potrydenckich konstytucji zakonnych, które przyjęto w czasie kapituły generalnej w maju 1575 r. Połączył i zreformował gruntownie bractwa: Paskowe (Cincuraturum) i Matki Bożej Pocieszenia (S. Mariae de Consolatione), co zatwierdził odrębną bullą papież Grzegorz XIII. Zob. B. van Luijk, *L'Ordine agostiniano et la riforma monastica*, „Agostiniana” 1970, t. 20, s. 235–266; D. Gutiérrez, *Gli studi nell'Ordine agostiniano dal medioevo ad oggi*, „Analecta Augustiniana” 1970, t. XXXIII, s. 75–149.

17 *Katalog poloników w Bibliotece Universitaria Alessandrina*, K. Soliński (oprac.), Warszawa 2014, s. 87.

18 Ślady podjętych działań w sprawie bractwa znajdujemy także w księgach miejskich Kazimierza. Zob. Archiwum Narodowe w Krakowie [dalej: ANK], sygn. 21, s. 594–595. Na czele zarządu konfraterni stanęli: Andrzej Pukał, cieszący się powszechnym uznaniem rajca, oraz Marcin, ławnik miejski. Inspiracją bez wątpienia stanowiła reforma bractw działających przy klasztorach augustiańskich w Rzymie, zainicjowana przez przeora generalnego, którym był o. Taddeo Guidelli. Dwa bractwa, a mianowicie – Cingulatorum oraz Matki Bożej Pocieszenia – połączono w jedno, które odtąd nazywało się arcybractwem Pocieszenia Przenajświętszej Maryi Panny Przyozdobionym Rzemienno Paską Znakiem. Unię potwierdził i zreformowane bractwo nowymi odpustami obdarzył papież Grzegorz XIII.

19 S. Ranatowicz, *Casimiriae Civitatis Urbi Cracoviensi Confrontatae Origo. In eaque Ecclesiarum Erecciones, et Religiosorum Foundationes Nec non*

Traktat liturgiczno-teologiczny na temat mszy świętej zyskał tak dużą popularność, że kanonik regularny Leonardo Cernoti postanowił przetłumaczyć go z łaciny i wydać w języku włoskim, by mogli z niego korzystać odbiorcy spoza kręgów kultury elitarnej¹⁷. Mając takie doświadczenie i zasób wzorców nowej, potrydenckiej strategii kościelnej, Mniszek podjął udane próby wprowadzenia ich na grunt polski. Zaczął od reformy dawnego Bractwa Matki Boskiej¹⁸ oraz organizacji zupełnie nowej żeńskiej konfraterni tercjarskiej, która mogła być jednym z potencjalnych, a jednocześnie z najbardziej skutecznych, bo zespołowych, nośników nowego stylu i pobożności. Zdawał sobie doskonale sprawę, że to, co nowe, przyciąga znacznie większą uwagę niż to, co znane i oswojone do tego stopnia, że przestaje przekładać się na życie i generować kulturę. W Kazimierzu, w sąsiedztwie kościoła Bożego Ciała, istniała wprawdzie od średniowiecza żeńska wspólnota tercjarska o duchowości franciszkańskiej, ale w połowie XVI w. zaczęła tracić swoją żywotność, aż w 1593 r. ostatnie jej członkinie zostały przeniesione do klasztoru św. Agnieszki na Stradom¹⁹. Proponując nowe formy pobożności i odmienny styl aktywności apostołskiej, a będąc zarazem dobrym mówcą, ojciec Mniszek zwrócił na siebie uwagę miasta i zaczął przyciągać do kościoła św. Katarzyny, gdzie początkowo pełnił urząd zakrystiana i kaznodziei, sporo zainteresowanych. Nawet rodzice Jacka Liberiusza – Jan i Zofia Wolni – wszystkie swoje dzieci ochrztili w kościele augustianów i w jego podziemiach kazali się później pochować²⁰. Był to sprzyjający grunt, na którym dość szybko wyrosła konfraternia o charakterze protozakonnym (mantellatki) oraz duchowości augustiańskiej. Kilka lat później (1583) przekształciła się ona w formalne zgromadzenie zakonne zajmujące się chorymi, ubogimi i sierotami. Pod wrażeniem aktywności społecznej konfraterni pozostawał nawet sam archiepiskop kościoła Mariackiego w Krakowie kanonik Hiernim Powodowski. Statuty stowarzyszenia bez oporu i zbędnych procedur

kanonicznych zatwierdził również biskup i kardynał Jerzy Radziwiłł.

Niestety o ojcu Szymonie Mniszku wiemy stosunkowo niewiele. Mimo że napisał i opublikował sporo, jego biogram nie znalazł się ani w *Polskim słowniku biograficznym*, ani w *Słowniku polskich teologów katolickich. Bibliografia polska* Estreichera nie odnotowała żadnej z jego publikacji. Nie zachowały się nekrolog (jeśli w ogóle go spisano), akta kapituł prowincjalnych ani kronika klasztorna z tego okresu, a wzmianki źródłowe są rozproszone w zasobach wielu archiwów polskich i obcych²¹. Najstarszą informację o nim zawiera leksykonowa publikacja ojca Feliksa Milensiusa z 1613 r., który w marcu 1605 r. wizytował klasztor augustiański w Kazimierzu i osobiście oglądał prace naukowe oraz sermonarze Mniszka znajdujące się w księgozbiorze klasztornym²². W 1623 r. wspominał o nim i jego aktywności w podobnej publikacji także ojciec Mikołaj Crusenius, który kilka lat później, tj. w 1629 r., osobiście wizytował klasztor krakowski²³. Nie nadmieniał natomiast o nim nasz krakowski dziejopis Szymon Starowolski, który w publikowanej w tym samym czasie pracy zatytułowanej *Scriptorum Polonicorum Hecaton-tas* opisał ponad 100 cieszących się uznaniem polskich twórców nauki oraz literatury naukowej. Później o ojcu Mniszku pisali kolejni augustianie zachodnich prowincji: Tomasz de Herrera w 1644 r.²⁴, Filip Elsius w 1654 r.²⁵ oraz Jan Feliks Ossinger w 1768 r.²⁶ Wzmianki te mają dzisiaj dużą wartość źródłową. Spośród źródeł polskich, obok wzmianek w księgach miejskich Kazimierza oraz księgach czynności biskupów i oficjałów krakowskich, przywołać trzeba kronikę klasztorną zredagowaną przez siedemnastowiecznego dziejopisa klasztoru krakowskich augustianów ojca Fulgentego Dryjackiego²⁷. W czasach najnowszych postacią ojca Mniszka interesowali się ojciec Zygmunt Wołek (1820–1891)²⁸, ojciec Augustyn Wawrzyniec Sutor (1837–1907)²⁹ i ojciec Grzegorz Uth (1872–1941)³⁰. Spróbujmy zatem wejrzeć w życie i twórczość o. Szymona, zwłaszcza że domaga się tego

Series, Vitae, Res gestae, Praepositorum Conventus Canonorum Regularium Lateranensium S[ancti] Augustini ad Ecclesiam S[acratam]S[similem] Corporis Christo descriptae, rkp. XVII w. Biblioteka Jagiellońska w Krakowie [dalej: BJ], sygn. 3742 III, k. 24v. Ksiądz Rana-towicz odnotował, że konwent tercjarerek tworzyło zwykle 13 mniszek.

20 K. Łatak, *Poczet rządców opactwa Bożego Ciała Kanoników Regularnych Laterańskich w Krakowie*, Kraków 2005, s. 98.

21 Z. Kratochwil, *Augustianie w Warszawie. Kościół i klasztor św. Marcina (1356–1864)*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 1994, t. VII, s. 191–216; K. Abramczuk, *Matka Katarzyna z Kłobucka i o. Szymon Mniszek – współzałożyciele Zgromadzenia Sióstr Świętego Augustyna w Polsce* [w:] *Matka Katarzyna z Kłobucka (1552–1620). Współzałożycielka Zgromadzenia Sióstr Augustianek w Polsce*, K. Abramczuk, D. Kowalewska (red.), Kraków 2022, s. 54–59.

22 F. Milensius, *Alphabetum de monarchis et monasteriis Germaniae ac Sarmatiae ceterioris ordinis eremitarum S. Augustini*, Praga 1613, s. 234.

23 N. Crusenius, *Monasticon Augustinianum in quo omnium ordinum sub regula S. Augustini militantium origines atque incrementa explicantur*, pars III, cap. 42, Munster 1623, s. 216.

24 T. de Herrera, *Alphabetum Augustinianum*, t. 2, Madrid 1644, s. 394.

25 F. Elsius, *Encomiasticum Augustinianum sive de Clericis Ordinis Eremitarum S. Augustini sanctitate, praelatura, scriptis et personis*, Bruksela 1654, s. 630.

26 J.F. Ossinger, *Bibliotheca aAugustiniana historica, critica et chronologica in qua mille quadringenti augustiniani ordinis scriptores eorumque opera tam scripta, quam typis edita invenitur [...]*, Ingolstadt 1768, s. 593.

27 Kronika Braci Eremitów św. Augustyna wielkozakonnego ojca i patriarchy a Kościoła Chrystusowego doktora, z ksiąg jego własnych i z innych poważnych kościelnych pisarzy, jak z Baroniusza, Onuphriusa, Korneliusza, Kruseniusza, tegoż zakonu braci autographów i Pisma św. Doktorów oraz z przybranymi różnych prowincji dziełami na polskie krótkie tłumaczona, zebrana i opisana, rkps w ANK, sygn. Aug. 21. Zob. też: E. Ozorowski, *Dryjacki Fulgenty [w:] Słownik polskich teologów katolickich*, t. 1, H.E. Wyczawski (red.), Warszawa 1981, s. 429.

28 Ojciec Zygmunt Wołek, prowincjał, a od 1864 r. komisarz generalski, publicysta, dbał o archiwalia klasztoru i zaczął je porządkować. Zob. *Katalog Archiwum...*, s. 17.

29 Ojciec Sutor zebrał bogaty materiał źródłowy do dziejów klasztoru, sporządził wiele notatek, wypisów i odpisów z różnych jednostek archiwum klasztorowego, które po kasacie klasztoru w 1950 r. zostały rozporoszone. Część materiałów zebranych przez Sutora znajduje się dzisiaj w Bibliotece Jagiellońskiej. Za tę informację autor dziękuje uprzejmie s. mgr Krystynie Abramczuk, augustiance i kustoszce krakowskiego klasztoru augustianek.

30 G. Uth, *op.cit.*

31 Zob. ANK, *Continuatio actorum d. consulum Kazimiriensium*, sygn. K 22, s. 958–959; *Album Studiosorum Universitatis Cracoviensis*, t. 3 (1551–1589), s. 67. Jest bardziej niż prawdopodobne, że ojciec Szymona wywodził się z Mniszewskich, dziedziców Mniszewa (dzisiaj Mniszew), w XVI w. w ziemi czerskiej i powiecie wareckim (Mazowsze), dzisiaj w gminie Magnuszew. Kiedy Mniszewscy osiedli w Łowiczu, nie udało się jeszcze ustalić. W czasach o. Mniszka Mniszewo było miastem. Mniszewscy byli jego właścicielami

rozpoczęte postępowanie zmierzające do beatyfikacji matki Katarzyny z Kłobucka (1551/1552–1620), która właśnie z nim i pod jego kierownictwem zakładała Zgromadzenie. To ojciec Mniszek, dostrzegając w niej potencjał kulturowy i umiejętności organizacyjno-administracyjne, wyznaczył ją na pierwszą starszą, czyli przełożoną, Zgromadzenia, którym kierowała nieprzerwanie do swojej śmierci 26 stycznia 1620 r.

Wiemy na pewno, że Szymon Mniszek, którego nazwisko w formie zlatynizowanej pisano Mnisevius lub Mnisenius, był synem szlachetnie urodzonego Jakuba Mniszewskiego z Mniszewa i pochodził z Łowicza³¹. Z tytułu miejsca pochodzenia jeszcze za jego życia pisano go również Lovicius, Loviciensis albo de Lovicz³². Daty jego urodzenia nie znamy i przy obecnym stanie źródeł ustalenie jej nie jest możliwe. Nie udało się też pozyskać żadnych informacji o jego młodości, szkołach początkowych i koneksjach rodzinnych, poza przywołanym już imieniem i nazwiskiem ojca. Grzegorz Uth, który w 1930 r. opublikował monografię zakonu augustiańskiego w Polsce, domniemywał, że jego bratem był Piotr Mniszek, mieszczanin sieradzki, uczestnik bitwy pod Byczyną (1588), nobilitowany za zasługi wojenne przez króla Zygmunta III Wazę protoplasta szlacheckiego rodu Mniszków herbu Poraj³³. Za ojcem Uthem wiadomość tę powtórzył ks. prof. Jan Kuś w publikacji na temat kościoła św. Katarzyny wydanej w 1985 r. Pokrewieństwo to budzi jednak spore wątpliwości, a rozwiązać je może jedynie drobiazgowo analiza zachowanych szesnastowiecznych ksiąg miejskich sieradzkich oraz zebranie w całość dostępnych informacji źródłowych na temat Piotra Mniszka³⁴. Ojciec Ossinger podał w swojej publikacji, powołując się na prace ojców Elsiussa i Cruseniusa, że ojciec Szymon Mniszek zmarł w 1591 r., w wieku 40 lat³⁵. Inni pisali, że miał wówczas 41 lat. Te informacje pozwoliły późniejszym autorom datować jego narodziny na 1550 lub 1551 r.³⁶ Analiza zebranych dotąd informacji źródłowych zdaje się jednak wyraźnie temu przeczyć. który

z leksykonotwórców augustiańskich, najpewniej ojciec Milensius albo ojciec Crusenius, popełnił błąd, który powielali pozostali twórcy, i tak przekonanie utrwaliło się w literaturze przedmiotu, nie wyłączając publikacji ojca Grzegorza Utha. Szacowany rok urodzenia Szymona Mniszka (1550/1551), w moim przekonaniu, jest niemożliwy do przyjęcia ze względów chronologicznych. W 1566 r. ojciec Szymon najpewniej był, a w 1568 r. bez wątpienia był już, po święceniach kapłańskich. Gdyby zatem urodził się w 1550 r., to w chwili święceń miałby zaledwie 16/18 lat, co w świetle ówczesnego prawodawstwa kościelnego należy wykluczyć. Przejdźmy jednak do szczegółów naszego obliczenia, którego punktem wyjścia jest zapis w metryce uniwersyteckiej pod rokiem 1566 oraz konstytucje zakonu augustiańskiego z 1551 r.

Zachowana i opublikowana metryka Uniwersytetu Krakowskiego informuje, że w semestrze zimowym 1566 r., a więc po 16 października, gdy funkcję rektora pełnił Marcin Krokier, na Wydział Artium zapisał się Szymon, syn Jakuba z Łowicza, zakonnik zakonu pustelników św. Augustyna, wnosząc opłatę w wysokości 3 gr³⁷. Zapis nie pozostawia wątpliwości, że student ten to właśnie Szymon Mniszek, który jesienią 1566 r. był już bez wątpienia po ślubach. W żadnym z zakonów bowiem nowicjuszy nie posyłano na uniwersytet. Wykluczały to również ówczesne konstytucje zakonne augustianów, zreformowane w 1551 r.³⁸ Do zakonu wstąpił zatem Mniszek co najmniej dwa lata przed tym (1564), ale w moim przekonaniu znacznie wcześniej. Nie posiadamy wprawdzie wystarczającego rozpoznania rzeczywistości wewnątrz-klasztornej augustianów polskiej prowincji w tym okresie, jednakże konstytucje zakonne stanowiły, że zakonnicy augustiańscy do święceń kapłańskich mają być przygotowywani w studium wewnętrznym prowincji, a dopiero po święceniach, celem uzyskania stopni akademickich, mogą być wysyłani na dalsze studia do innych ośrodków³⁹. Także z praktyki stosowanej w innych zakonach mających swoje klasztory w aglomeracji krakowskiej

do początku XVII w. Ostatnim jego dziedzicem z rodu Mniszewskich był Adam Mniszewski, wojski warszawski, kasztelan liwski, starosta czerski. On też ufundował w mieście kościół murowany.

32 Zob. np. ANK, sygn. K 21, s. 390, 394. Zob. też: *Prima operatio intellectus R.P. Simonis Mnisewii Loviciensis Augustiniani Poloni*, in *Gimnasio Patavino apud Eremitos Augustinenses Lectoris. Facili methodo cum suo usu in lucem data, Venetiis apud Simbenaeos fratres 1579*.

33 Zob. G. Uth, *op.cit.*, s. 246. Piotr Mniszek urodził się ok. 1580 r. w Sieradzu, w rodzinie mieszczańskej Jakuba i Anny. Wziął udział w walkach pomiędzy wojskami pretendenta do tronu polskiego po śmierci króla Stefana Batorego, arcyksięcia austriackiego Maksymiliana III Habsburga, a armią Rzeczypospolitej dowodzoną przez hetmana wielkiego koronnego Jana Zamoyskiego. Wyróżnił się męstwem podczas bitwy pod Buczyną stoczoną 24 stycznia 1588 r., gdzie walczył w oddziałach podczaszego koronnego i starosty sieradzkiego Andrzeja Zebrzydowskiego (zm. 1588). Nobilitowany przez króla Zygmunta III Wazę na sejmie warszawskim 14 marca 1598 r. na wniosek marszałka wielkiego koronnego Mikołaja Zebrzydowskiego (1553–1620). Droga adopcji herbowej otrzymał herb Poraj. Do rodziny herbowej przyjął go kasztelan sieradzki Hieronim Bużeński (zm. 1603). Od 1606 r. przebywał w kręgu wicestarosty krzepickiego wojskiego wieluńskiego Jana Łaszowskiego. Miał posiadłości w ziemi wieluńskiej oraz na terenie starostwa krzepickiego, m.in. w Kłobucku i Walenczowie. W Kłobucku posiadał m.in. łany wójtowskie, które król Zygmunt III Waza nadał mu w 1615 r. Zmarł w 1636 r.

34 Obaj Mniszkowie, Szymon i Piotr, byli synami Jakuba. Nie znamy jednak imienia matki Szymona. Matką Piotra była Anna. Urodzili się w różnych i znacznie odległych od siebie (prawie 140 km) miastach: Szymon – w Łowiczu, Piotr – w Sieradzu. Nadto *Wielka Genealogia Minakowskiego* szacuje narodziny Jakuba, ojca Piotra, na ok. 1540 r., natomiast Anny, matki Piotra, na ok. 1550 r. Wydaje się zatem, że Szymon i Piotr Mniszkowie byli krewnymi, ale nie braćmi rodzonymi ani przyrodniymi. Być może Jakub, ojciec Piotra Mniszka, był bratem rodzonym Szymona. Szymon Mniszek byłby więc stryjem Piotra.

35 J.F. Ossinger, *op.cit.*

36 Zob. G. Uth, *op.cit.*, s. 246.

37 „*Simon Jacobi de Łowicz frater Ordinis Heremitarum Sancti Augustini, s[olvit] gr[rossi] 3*”. Zob. Album Studiorum...

38 D. Gutiérrez, *op.cit.*, s. 75–149.

39 *Ibidem.*

40 Z. Kratochwil, *op.cit.*, s. 191–216.

41 *Katalog Archiwum...*, s. 14–15. Ambroży z Piotrkowa, augustinianin i wykładowca Wydziału Teologii, w chwili wpisu na studia w 1520 r. nie był jeszcze w zakonie, a przynajmniej nie monituje tego metryka. Do zakonu wstąpił najprawdopodobniej w czasie studiów albo po uzyskaniu bakałareatu.

42 Notaty o. Sutora sporządzone na podstawie znajdujących się jeszcze w archiwum klasztornej księgi przychodów i rozchodów z 1568 r. W tym miejscu dziękuję niezmiernie s. mgr Krystynie Abramczuk za przesłane informacje oraz skany notat o. Sutora.

43 *Ibidem.*

44 D. Gutiérrez, *op.cit.*, s. 75–149.

45 Paweł, w zakonie Augustyn, był synem Jana i Zofii Wolnych, bratem

wiemy, że do rzadkich raczej należały u nich przypadki wysyłania na uniwersytet kleryków przed święceniami kapłańskimi. Zofia Kratochwil w artykule na temat klasztoru augustianów w Warszawie twierdzi, że w połowie XVI w. kleryków augustiańskich prowincji polskiej do święceń kapłańskich przygotowywano w studium wewnętrznym prowincji, które funkcjonowało w klasztorze krakowskim, zaś stopnie naukowe zakonnicy zdobywali z reguły w ośrodkach zagranicznych⁴⁰. W metryce Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1509–1551 rzeczywiście nie ma ani jednego zakonnika augustiańskiego, co potwierdzałoby tę opinię. Według prof. Wacława Kolaka, autora wielu opracowań na temat krakowskiego klasztoru augustianów, kontakty zakonników tegoż klasztoru z Uniwersytetem Krakowskim osłabły w latach 30. XVI w.⁴¹ Przyjmuję zatem, że ojciec Mniszek, rozpoczynając studia uniwersyteckie w Krakowie w 1566 r., był już po święceniach kapłańskich, a w 1568 r. zajmował nawet jakiś urząd w konwencie, gdyż to właśnie on organizował pogrzeb zmarłej w Krakowie matki ówczesnego prowincjała ojca Stanisława Jędrowskiego (Jendrovius), który przebywał akurat na Litwie⁴². Konwent krakowski nie należał w tym roku do małych personalnie. Trudno zatem zakładać, że przeor oddelegował kleryka do organizacji pogrzebu matki tak ważnej postaci w zgromadzeniu jak prowincjał, znany poza tym na zewnątrz także jako spowiednik i kaznodzieja króla Zygmunta Augusta⁴³. Ojciec David Gutiérrez w pracy na temat studiów w zakonie augustianów od średniowiecza po epokę najnowszą twierdzi, że prawodawstwo zakonne przyjęte w 1551 r. wymagało od kandydata do święceń 24 lat oraz pięciu lat pobytu w zakonie (*quinquennio post suam receptionem*)⁴⁴. W polskim prawodawstwie synodalnym żądano podobnego wieku, ale możliwa była dyspensa, gdy kandydat ukończył już 23 rok życia. Naruszenie zasad kanonicznych groziło ekskomuniką Stolicy Apostolskiej, czego w krakowskim klasztorze augustianów, nieco później, doświadczył ojciec Paweł Augustyn Liberiusz⁴⁵.

Przyjmując, że ojciec Mniszek w 1566 r. miał co najmniej 23 lata, musimy jako datę jego przyjścia na świat przyjąć 1543 r. Zachowane księgi egzaminów do święceń diecezji krakowskiej z lat 1573–1614 informują o święceniach udzielonych w tym czasie 85 klerykom augustiańskim klasztoru w podkrakowskim Kazimierzu⁴⁶. Przy nazwisku żadnego z nich nie ma wzmianki o dyspensie od braku wieku kanonicznego, chociaż egzaminatorzy nadmieniali o tym przy innych kandydatach. Więcej, w trzech przypadkach, w tym ojca Jakuba Mojskiego, późniejszego prowincjała (1602–1611), wiemy na pewno, że przyjmując święcenia kapłańskie, mieli 24 lata⁴⁷. Stanowi to wystarczająco przekonujący argument, że polscy augustianie w kwestii admisyj do święceń stosowali się skrupulatnie do dyspozycji konstytucji z 1551 r.⁴⁸ Nie wiemy, kiedy ojciec Mniszek przekroczył progi klasztoru, ile miał lat, gdy rozpoczął nowicjat. Nie jest wykluczone, że dalsza kwerenda źródłowa, zwłaszcza w archiwach włoskich (Rzym, Padwa), dostarczy przynajmniej pośrednich informacji w tej kwestii. Na dzisiaj znamy jedynie możliwości, jakie dawało prawodawstwo. Konstytucje z 1551 r. stanowiły, że kandydatów można przyjmować od 14/15 roku życia, ale później aż do 24 roku życia, czyli przez osiem, dziewięć lat mieli oni studiować najpierw nauki humanistyczne, a następnie – filozofię i teologię, oraz ćwiczyć się w kaznodziejstwie⁴⁹. Powierzenie zakonnikom urzędów, czasami nawet przełożonego, niebawem po święceniach kapłańskich⁵⁰ może sygnalizować, że mieli oni spory staż w zakonie⁵¹. Progi klasztoru musieli zatem przekroczyć w dość młodym wieku, nawet zaraz po ukończeniu szkół parafialnych.

Podjęte jesienią 1566 r. studia uniwersyteckie w Krakowie ojciec Mniszek zakończył bez stopnia akademickiego. Nie udało się też ustalić, kiedy przerwał edukację. Musiał jednak ukończyć cykl bałarski, gdyż bez trudu rozpoczął później studia w Padwie. Jego nauka na Uniwersytecie Krakowskim trwała zatem od dwóch do trzech lat, czyli do 1568/1569 r. Wśród wykładowców, których

rodzonym ks. Jacka Liberiusza, prepozyta klasztoru Bożego Ciała kanoników regularnych laterańskich, oraz Stanisława Liberiusza, paulina. Dziadek oraz ojciec braci Liberiuszów byli rajcami Kazimierza. Paweł Augustyn otrzymał święcenia przed uzyskaniem wieku kanonicznego oraz bez wymaganej dyspensy, przez co popadł w niełaskę. Papieskie uwolnienie od ekskomuniki uzyskał 13 czerwca 1630 r. Zob. *Katalog Archiwum...*, s. 59–60.

⁴⁶ Zob. *Księga egzaminów do święceń w diecezji krakowskiej z lat 1573–1614*, Z. Pietrzyk (oprac.), Kraków 1991.

⁴⁷ Jakub Mojski urodził się w 1569 r., a święcenia prezbiteratu otrzymał 18 września 1593 r.

⁴⁸ Wydaje się, że kleryków, którzy ukończyli wymagane do święceń studia, ale nie posiadali wieku określonego konstytucjami, wysyłano na pewien czas do innych klasztorów, np. do Olkusza.

⁴⁹ D. Gutiérrez, *op.cit.*, s. 75–149.

⁵⁰ Przykładem tego jest o. Jakub Mojski, który rok po święceniach kapłańskich został przeorem klasztoru w Olkuszu.

⁵¹ Kanonicy regularni sąsiedniego klasztoru Bożego Ciała na urzędy promowali zakonnika dopiero po upływie pięciu lat od jego święceń kapłańskich. Inne jednak były kryteria rekrutacji. Do zakonu przyjmowano kandydatów po ukończeniu 18 lat i z wykształceniem filozoficznym. Najczęściej byli to studenci Wydziału Artium Uniwersytetu Krakowskiego, którzy w studium klasztornym studiowali jedynie teologię. Niektórzy z przyjmowanych do klasztoru mieli już święcenia niższe oraz staż pracy na stanowisku rektora szkół parafialnych. Formacja zakonna początkowa od nowicjatu do święceń nie trwała dłużej niż dwa, trzy lata.

Zob. K. Łatak, *Kanonicy regularni...*, s. 189–193; *idem*, *La vocazione e missione dei Canonici Regolari della prevestura del Corpus Christi di Cracovia nel periodo pretridentino alla luce delle Consuetudines e dei trattati di Pietro Claretta di Roudnice*, Roma 2005.

⁵² H.E. Wyczawski, *op.cit.*, s. 132–136. Wykłady na Wydziale Artium prowadził w latach 1562–1572, objaśniając Cycerona, Arystotelesa i Alberta Wielkiego. W latach 1572–1575 studiował w Padwie i Rzymie. W Padwie uzyskał doktorat z prawa, w Rzymie – doktorat z teologii. Tam też przyjął święcenia subdiakonu – 10 kwietnia 1574 r., oraz diakonu – 2 kwietnia 1575 r.

⁵³ Ojciec Stanisław Jędrowski (Jendrovius, Jandrovius), szlachcic, urodzony w 1514 r. na Kujawach, zakrystian w klasztorze warszawskim, kaznodzieja i przeor klasztoru w Rawie, przeor klasztoru w Olkusz (1559–1563), prowincjał prowincji polskiej (1563–1571), zmarł w 1584 r. w klasztorze w Warszawie. Ojciec Crusenius napisał o nim w swoim leksykonie: „*Fr[ater] Stanislaus Jandrovius, Polonus, qui a nostrate Milensio dicitur doctor disertus, ac in dicendo vehemens, multis annis contra Lutheranismum e suggestu Cracoviae decertant. Poloniae Regis nedum concionator, verum etiam confessarius fuit. Vita cum morte commutavit Varsoviae an[no] 1584, aetatis suae 70*”.

⁵⁴ D. Gutiérrez, *op.cit.*, s. 75–149.

⁵⁵ Poświadcza to dedykacja napisana przez o. Pietro Piso do pracy Mniszka: *Prima operatio intellectus*, opublikowanej w Wenecji w 1578/1579 r.

⁵⁶ D. Gutiérrez, *op.cit.*, s. 75–149.

⁵⁷ Nadmieniam o tym o. Pietro Piso w przywołanej już dedykacji.

⁵⁸ *Ibidem*.

słuchał na Wydziale Artium, był m.in. Stanisław Sokółowski (1537–1593), świetny pedagog, wybitny orator, odznaczający się nieprzeciętnymi zdolnościami dogmatyk polemista, pisarz polityczny, spowiednik i kaznodzieja króla Stefana Batorego w latach 1576–1580⁵².

Do Włoch ojciec Mniszek został wysłany ok. 1570 r. przez prowincjała Stanisława Jędrowskiego⁵³. Konstytucje wymagały, aby zakonnik kierowany na studia specjalistyczne wyróżniał się zdolnościami, posiadał już odpowiednie wykształcenie, odznaczał się wzorowym życiem, posiadał święcenia kapłańskie i miał minimum 24 lata. List rekomendacyjny, jeśli zakonnik udawał się do zagranicznych ośrodków naukowych, miał podpisać nie tylko prowincjał, ale także definityrzy prowincji, co zabezpieczało przed ewentualnym nepotyzmem wewnątrzklasztornym⁵⁴. Z Krakowa musiał wyjechać z początkiem lata. Podróż do Rzymu trwała miesiąc, a do miast północnych – krócej. W Padwie ojciec Mniszek zatrzymał się w kolegium augustiańskim przy kościele Świętych Apostołów Filipa i Jakuba Mniejszego, które w tamtym czasie cieszyło się sporym uznaniem i międzynarodowym rozgłosem⁵⁵. We wrześniu, tuż po Święcie św. Mikołaja z Tolentynu, rozpoczął studia. Włoskie itinerarium akademickie ojca Mniszka wymaga dokładniejszej kwerendy, jednakże tam dokończył rozpoczęte w Krakowie studia filozoficzne, a nadto uzyskał doktorat z teologii. Sygnalizuje to, że we Włoszech studiował co najmniej pięć lat – dwa lata filozofii i trzy – teologii⁵⁶. W czasie studiów wyróżniał się nadzwyczajną kulturą umysłową oraz dyscypliną życia, zyskał sobie uznanie przełożonego generalnego zakonu, a zarazem cieszącego się sławą wybitnego profesora teologii, którym był ojciec Taddeo Guidelli (Perusino)⁵⁷. Po promocji do stopnia lektora, a przed uzyskaniem tytułu doktora zlecono mu wykłady w padewskim kolegium zakonnym. Wykładał filozofię, a także teologię⁵⁸. Śladami i pomnikami tych wykładów są bez wątpienia dwie publikacje: *Prima operatio intellectus*, wydana w Wenecji na przełomie

1578/1579 r. i dedykowana Stanisławowi Krasińskiemu⁵⁹, oraz *Breve trattato della significazione della messa cavato da Sacri Concilii*, wydana w 1578 r. po łacinie z dedykacją dla Erazma Dembińskiego⁶⁰ i w 1589 r. – po włosku⁶¹. W Padwie poznał wiele osobistości zarówno z Polski, jak i z innych krajów, zaprzyjaźnił się z konfratrem i rówieśnikiem, późniejszym wybitnym humanistą, którym był ojciec Angelo Rocca (1545–1620). Nie jest wykluczone, że uczestniczył w kapitułach generalnych w 1570 (Perugia) oraz 1575 r. (Rzym).

Do Polski powrócił najpóźniej latem 1576 r. W każdym razie w 1577 r. został już odnotowany w składzie konwentu klasztoru w Olkuszu na stanowisku kaznodziei (*concionator*)⁶². Do Olkusza został skierowany nieprzypadkowo. W tym dużym, jak na tamte czasy, bogatym i słynącym z kopalń ołowiu mieście od połowy XVI w. z powodzeniem rozwijała się reformacja promowana przez braci Decjuszów, żupników królewskich. Działał tu wybitny i radykalny minister Daniel Bieliński, a następnie – Kacper Waznoviensis. Ojciec Mniszek był tymczasem doktorem teologii, uczonym wysokiej klasy, wytrawnym kaznodzieją, jak najbardziej nadawał się zatem do polemiki z protestantami. Zresztą sytuację w Olkuszu znał dobrze prowincjał Jędrowski, który skierował tam Mniszka po jego powrocie z Włoch, albowiem sam był przeorem konwentu olkuskiego w latach 1559–1563. W 1578/1579 r. ojciec Mniszek został odwołany do klasztoru krakowskiego. Wiemy, że zlecono mu tam obowiązki zakrystiana (*sacristianus*), czyli odpowiedzialnego za prowadzenie duszpasterstwa i bractwa. Nie jest wykluczone, że był także lektorem filozofii lub teologii w studium klasztornym. Konstytucje z 1551 r. wymagały bowiem, aby urząd ten piastowali wyłącznie zakonnicy ze stopniami akademickimi, zaś w ówczesnym składzie konwentu, jak się wydaje, poza prowincjałem Jędrowskim i ojcem Mniszkiem nie było nikogo, kto by je posiadał. W 1579 r. odnotowano, że był spowiednikiem i kaznodzieją króla Stefana Batorego⁶³. Nie wiadomo, kto

59 *Prima operatio intellectus R.P. Simonis Mnisevii Loviciensis Augustiniani Poloni*, in *Gimnasio Patavino apud Eremitos Augustinenses Lectoris. Facili methodo cum suo usu in lucem data, Venetiis apud Simbenaes fratres 1579*. Dzieło zamyka kolofon: *Apud haeredes Jacobi Simbeni 1578*. Wydanie nadzorował o. Piotr Piso Soaccius Patavinus. On też napisał dedykację Krasińskiemu. Stanisław Krasiński (1534–1598), rzymski doktor obojga praw, archidiacon łączycycki, kanonik łowicki i gnieźnieński od 1662, sekretarz króla Zygmunta Augusta od 1566, kanonik krakowski i kustosz płocki od 1571, archidiacon kapituły krakowskiej od 1573, kanonik sandomierski prałat od 1588, wikariusz generalny od 1591.

60 Erazm Dembiński (zm. 1613), proboszcz w Słupi (1562), proboszcz wielicki (1563), dziekan krakowski i kantor sandomierski (1571), sekretarz królewski (1576), proboszcz kościoła św. Michała na Wawelu (1575).

61 *Breve trattato della significazione della Messa, cavato da Sacri Concilii... e santi padri dal P.F. Simone Mnisevio, etc. Illustrato, e tradotto in lingua volgare dal R.P.D. Leonardo Cernoti Vinitiano Canon. Reg. di S. Salvatore*. A cui sono anteposte e postposte alcune grandemente necessarie, giovevolissime ai sacerdoti, et a laici per intendere l'importanza delle parole, e delle ceremonie, che s'usano nel celebrare... Venetia presso Gio. Battista Somasco [post 28 III] 1589, s. 58. Publikacja znajduje się w Biblioteka Universitaria Alessandrina w Rzymie. Opis zob. *Katalog poloników...*, s. 87, n. 268. Fotografia strony tytułowej – *ibidem*.

62 O. Dziechciarz, *Z dziejów Olkusza od XIV do połowy XV stulecia*, „Przeгляд Olkuski” 26.03.2017.

63 Notaty o. Sutora – *ibidem*.

64 „*Thomas de Herrera arbitratur eundem esse fortasse cum Simone Polono, qui in Registris anno 1580, die 2 Octobris privato Stanislao Cancio Poloniae Provincialis insitutus*”.

65 Matka Katarzyna z Kłobucka desygnowana na przełożoną uformowanej przez niego wspólnoty relacjonowała w marcu 1605 r. wizytatorowi apostołskiemu Feliksowi Milensiusowi, że liczy 53 lata, przed podjęciem życia zakonnego była wdową, w habit tercjarski została obleczona w 1578 r., a pierwsze śluby złożyła 28 sierpnia 1579 r. Wizytator musiał mieć wątpliwości co do ważności wcześniej złożonych ślubów, skoro zadecydował o ich ponowieniu. Śluby składał wówczas cały konwent liczący 13 zakonnice. Ceremonia odbyła się 20 marca 1605 r. w kościele św. Katarzyny, przed wielkim ołtarzem. Zob. Notaty o. Sutora na podstawie informacji zawartych w księdze ślubów.

66 G. Uth, *op.cit.*

67 J. Kracik, *Pokonać czarną śmierć. Staropolskie postawy wobec zarazy*, Kraków 2020, s. 180.

protegował go na dworze. Być może tym pośrednikiem był prowincjał Jędrowski, kanonik Stanisław Krasieński, Andrzej Firlej albo też ksiądz Stanisław Sokołowski. Uwagę należałoby zwrócić przede wszystkim na Firleja i Sokołowskiego. Ten ostatni, którego Mniszek słuchał w czasie studiów krakowskich, a musiał się z nim spotykać także w Padwie, był królewskim spowiednikiem oraz kaznodzieją zwyczajnym i cieszył się dużym uznaniem króla. Natomiast Firlej, który był protestantem, musiał wyświadczyć Mniszkowi jakąś ważną przysługę, skoro jemu dedykował jedną ze swoich publikacji. Na urząd prowincjała polskiej prowincji zakonu powołała go kapituła prowincjalna 24 czerwca 1580 r. Dnia 1 lipca 1580 r. definytorzy wystosowali suplikę do generała zakonu o zatwierdzenie wyboru. Ojciec Ossinger, powołując się na publikację ojca Herrery z 1644 r., nadmienia, że generał zakonu zatwierdził wybór 2 października 1580 r.⁶⁴ Pewną trudność zatem stanowi interpretacja informacji ojca Dryjackiego, który w swojej kronice datował wybór ojca Mniszka na urząd prowincjała na 1579 r., a także pierwszej relacji przełożonej zgromadzenia augustianek matki Katarzyny z Kłobucka, że pierwsze śluby składała 28 sierpnia 1579 r. na ręce prowincjała Mniszka⁶⁵. W tej sytuacji wychodzi na to, że informacja ojca Dryjackiego jest niedopatrzaniem, natomiast matka Katarzyna w swojej relacji przypisała urząd ojcu Mniszkowi *a posteriori*. Wybór na urząd prowincjała zapewnił ojcu Mniszkowi wiele możliwości, ale też i wyzwania. Prowincją zarządzał do śmierci – zmarł w klasztorze krakowskim w czwartek, 28 lutego 1591 r.⁶⁶ Śmierć musiała nadejść nieoczekiwanie, gdyż w niedzielę zapustną (*dominica in quinquagesima*), która w 1591 r. przypadała 24 lutego, przyjmował jeszcze śluby jednej z zakonnice (Apolonia z Kazimierza). Przyczyną zgonu mogło być morowe powietrze, które wstrząsnęło miastem tak mocno, że sam król Zygmunt III Waza opuścił je w pośpiechu, chroniąc się najpierw w Niepołomicach, a następnie – w Wiślicy⁶⁷.

Ojciec Mniszek był najwybitniejszą postacią polskiej prowincji zakonu augustianów w drugiej połowie XVI w. Należał do grona znakomitych organizatorów, wybijających się kasnodziejów i wcale niepoślednich naukowców: „*Tanta fuit eloquentia et doctrina* – napisał o nim o. Crusenius – *quanta a multis saeculis in Regno Poloniae*”⁶⁸. Zainicjował w zgromadzeniu zmiany w duchu trydenckim. Sam przyjął do zakonu co najmniej 14 kandydatów⁶⁹, a do święceń dopuścił minimum 10 kleryków⁷⁰. Kontynuował prace przy odbudowie kościoła i klasztoru po pożarze w 1556 r.; założył żeńską wspólnotę tercjarską, którą w 1583 r., za aprobatą generała zakonu ojca Spirito Anguisciolo da Vicenza, przekształcił w zgromadzenie zakonne (*ipse instituit atque direxit*). Dla nowej wspólnoty zakonnej napisał konstytucje, które funkcjonowały do wizytacji ojca Feliksa Milensiusa w 1605 r.⁷¹ Pozostawił sporą literaturę naukową: filozoficzną, teologiczną i kasnodziejską. Publikowane księgi dedykował Erazmowi Dembińskiemu, Stanisławowi Kraśińskiemu, Andrzejowi Firlejowi i innym. Był dobrze postrzegany na dworze królewskim Stefana Batorego, na dworze biskupim Piotra Myszkowskiego, a także w kręgu akademickim. Leksykografowie zakonnicy, od ojca Feliksa Milensiusa począwszy, nadmieniali, że ojciec Mniszek cieszył się również uznaniem Ferdynanda Austriackiego, ale, po pierwsze, nie wiadomo, czy chodziło o Ferdynanda I Habsburga, czy Ferdynanda II Habsburga, a po drugie, informacja ta budzi spore wątpliwości, gdyż Ferdynand I zmarł w lipcu 1564 r., gdy Mniszek był jeszcze klerikiem, zaś Ferdynand II miał zaledwie niecałe 13 lat, gdy Mniszek umierał.

Refleksję nad postacią ojca Szymona Mniszka zamknę dość obszerną notatą leksykograficzną ojca Ossingera, zredagowaną i opublikowaną w latach 60. XVIII w.

Mnisenius vel Mnisevius Simon – pisał Ossinger –
natione K. saeculo 16. S[anctae] Theologiae Doctor.
Thomas de Herrera arbitratur eundem esse fortasse

68 N. Crusenius, *op.cit.*, s. 216.

69 Ambroży de Dambrowka, Augustinus Cracoviensis, Krzysztof Ravensis, Grzegorz Pilsnensis, Hieronim Siradiensis, Jakub Janoviensis, Marek Słupski, Maciej Cascius, Mikołaj Słupski, Paweł Varsoviensis, Paweł Krasnostaviensis, Prokop Ravensis, Szymon Bochnensis, Stanisław Bochnensis. Zob. *Księga egzaminów...*, *passim*.

70 Albert de Truskawie – 1581 r., Ambroży de Domrova – 1590 r., Krzysztof Ravensis – 1590 r., Grzegorz Pilsnensis – 1587 r., Wawrzyniec Oporoviensis – 1587 r., Paweł Krasnostaviensis – 1582 r., Piotr z Łowicza – 1582 r., Szymon Bochnensis – 1588 r., Stanisław z Nieszawy – 1583 r., Stanisław Bochnensis – 1586 r. Zob. *Księga egzaminów...*, *passim*.

71 Nowe konstytucje, zgodnie z zaleceniami wizytatora, zredagował prowincjał Jakub Mojski i wydał je drukarnią w 1606 r.

cum Simone Polono, qui in Registris anno 1580, die 2 Octobris, privato Stanislao Cancio, Poloniae Provincialis insitutus, et die 16 Octobris 1586 sub nomine Mag[agistri] Simonis Cracoviensis in Provincialem Poloniae confirmatus fuit. Erat Regius in Polonia Ecclesiastes, qui teste Nicolao Crusenio tantae eloquentiae, et doctrinae erat, quantae nullus a multis saeculis in regno Poloniae existit. Is ut Felix Misensius in suo Alphabeto pag[ina] 284 scribit: Praeco Divi Verbis sapidus, Ferdinando Austriaco charus, charus Stephano Poloniae Regi, cui et latinas interdum dixit conciones quadragesimales. Anno 1591 praematura morte nempe aetatis suae 40 supremis fatis succubuit, et Cracoviae in Ecclesia D[ivae] Catharinae ante Altare maius sepultus est. Opera eius sunt: Tabula copiosa in tres sectiones divisa de sacrificio Missae, ut totius de eo Mysterio manuale compendium, quod Erasmo Debinchio Decano Cathedralis Ecclesiae Cracoviensis dicavit 1578; Compendium naturalis Philosophiae; Tractatus tripartitus de felicitatis hominis, incipit: Convenere his diebus, etc. Hunc nuncupavit Andreae Firleio; Quaestiones in librum primum sententiarum; Questiones aliquot Metaphysicales; Tabulae Concionabiles de Sanctis, et de tempore totius anni, tomi III; Super librum secundum Physicorum; Epitome de generatione et corruptione⁷².

W przekładzie na język polski fragment ten brzmi:

Mnisenius albo Mnisevius Szymon, narodowości Polak, z pochodzenia łowiczanin, alumn prowincji polskiej, syn klasztoru krakowskiego, żył w wieku XVI. Doktor świętej teologii. Tomasz de Herrera przypuszcza, że jest on prawdopodobnie Szymonem Polakiem, który jak jest w Registrach pod rokiem 1580, dniem 2 października, po złożeniu z urzędu Stanisława Kąckiego (Cancio),

provincjałem polskim został ustanowiony, zaś dnia 16 października 1586 roku pod nazwiskiem mistrza Szymona krakowianina na urządzie prowincjała prowincji polskiej został potwierdzony. Był on królewskim w Polsce kaznodzieją, co poświadcza Mikołaj Crusenius; był takim kaznodzieją i uczonym, jak żaden inny z żyjących w Królestwie Polskim od kilku wieków. Onże, jak napisał Feliks Milenius w swoim Alphabetum na stronie 284, zwiastunem Słowa Bożego był wybornym, Ferdynandowi Austriackiemu drogi, drogi też Stefanowi Królowi Polski, któremu czasem nawet po łacinie wygłaszał kazania wielkopostne. W roku 1591, śmiercią przedwczesną, czyli w wieku 40 lat, z wyroków najwyższych został pokonany i w Krakowie, w kościele św. Katarzyny przed wielkim ołtarzem pochowany. Dziełami jego są: Opracowanie ilustrowane bogato, na trzy części podzielone, o ofierze Mszy, tak że całość jest jakby podręcznikiem tej Tajemnicy, które Erazmowi Dembińskiemu, dziekanowi Katedry Krakowskiej, dedykował w 1578 roku⁷³; Opracowanie krótkie filozofii przyrody; Traktat w trzech częściach o szczęściu człowieka, zaczynający się: *Convenere his diebus*. Ten przypisał Andrzejowi Firlejowi⁷⁴; Rozważania na temat księgi pierwszej Sentencji⁷⁵; Rozważań kilka metafizycznych⁷⁶; Opracowania kaznodziejskie, w trzech tomach, o świętych, i na cały rok⁷⁷; Komentarz do drugiej księgi Fizyki⁷⁸; Komentarz do księgi *De Generatione et Corruptione*⁷⁹.

Podsumowując, podkreślić pragnę, że jest to zaledwie wstępny opis życia i aktywności ojca Szymona Mniszka, wydobywający go tylko częściowo z mapy zapomnianych. Należał on do czołowych postaci zakonu augustiańskiego w Polsce, a jednocześnie był postacią ważną w życiu religijnym i naukowym aglomeracji krakowskiej drugiej

73 Nie jest wykluczone, że istniała polska albo łacińska wersja *Breve trattato della significatione della Messa, cavato da Sacri Concilii... e santi padri dal P.F. Simone Mnisewio, etc.* wydanego po włosku w 1589 r. w Wenecji. Jest bardzo prawdopodobne, że traktat o. Mniszka był przeróbką albo prototypem dla późniejszego traktatu o. Dryjackiego *Thesaurus sacratissimae vitae, passionis, pretiosissimi sanguinis D[omini] n[ostri] Jesu Christi in augustissimo Misae sacrificio depositus* oraz po polsku *Skarb żywota i krwi Jezusa Pana z Oyców SS w ofierze Mszy ś[więtej] złożony*, wydany w 1682 r. w Wilnie. Przypadki przeróbek i plagiatowania nie należały wówczas do zjawisk odosobnionych ani praktyk nagannych.

74 Był to być może traktat inspirowany dziełami Cycerona. Nie udało się ustalić, kiedy i gdzie został wydany. Dzieło dedykowane było Andrzejowi Firlejowi. Chodziło bez wątpienia sekretarza królewskiego od 1569 r., kasztelana lubelskiego od 1576 r., żyjącego w latach 1537–1585. Publikacja zatem musiała opuścić drukarnię najpóźniej w 1585 r.

75 Był to bez wątpienia komentarz do księgi pierwszej *Sentencji* Piotra Lombarda. Ojciec Mniszek musiał przerabiać *Sentencje* w ramach studiów teologicznych w Padwie, a następnie prowadzić na ich temat zajęcia. Księga pierwsza mogła być przedmiotem jego wykładu.

76 Był to najpewniej komentarz do *Metafizyki*, najważniejszego dzieła Arystotelesa.

77 Nie udało się ustalić, czy chodziło o kodeksy rękopiśmienne, które wizytatorzy oglądali w księgozbiorze krakowskim, czy też o księgi drukowane. Wydaje się jednak, że były to kodeksy rękopiśmienne. Gdyby o. Mniszek opublikował swoje kazania, jakieś ślady

przetrwwałyby przynajmniej w księgozbiorach klasztorów innych zakonów w Krakowie.

78 Był to bez wątpienia komentarz do drugiej księgi *Fizyki* Arystotelesa.

79 To dzieło o. Mniszka również było komentarzem do księgi *De generatione et corruptione* Arystotelesa [O powstawaniu i niszczeniu].

połowy XVI w. Naturalnie nie na wszystkie pytania udało się odpowiedzieć zadowalająco, a na niektóre odpowiadzano jedynie na poziomie hipotezy. Pracę zdecydowano się jednak oddać do publikacji w nadziei, że będzie ona zachętą do dalszych badań nad tą interesującą postacią. Pożytek nauki, jak stwierdził niegdyś ks. prof. Jan Kracik, pozwala niekiedy zgodzić się, że niedoskonałe twory przydają się czasem bardziej niż perfekcyjny postulaty. W każdym razie *feci quod potui, faciant meliora potentes*.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE

Archiwum Narodowe w Krakowie [ANK]

Dryjacki F., Kronika Braci Eremitów św. Augustyna wielkozakonnego ojca i patriarchy a Kościoła Chrystusowego doktora, z ksiąg jego własnych i z innych poważnych kościelnych pisarzy, jak z Baroniusza, Onuphriusa, Korneliusza, Kruseniusza, tegoż zakonu braci autographów i Pisma św. Doktorów oraz z przybranymi różnych prowincji dziełami na polskie krótcie tłumaczona, zebrana i opisana, rkps sygn. Aug. 21.

Biblioteka Jagiellońska w Krakowie [BJ]

Ranatowicz S., Casimiriae Civitatis Urbi Cracoviensi Confrontatae Origo. In eaque Ecclesiarum Erecciones, et Religiosorum Fundationes Nec non Series, Vitae, Res gestae, Praepositorum Conventus Canonicorum Regularium Lateranensium S[ancti] Augustini ad Ecclesiam S[acra]ti S[im]i Corporis Christo Descriptae, rkps XVII w., sygn. 3742 III.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Album Studiosorum Universitatis Cracoviensis, t. 3 (1551–1589).

Breve trattato della significatione della Messa, cavato da Sacri Concilii e santi padri dal P.F. Simone Mnisevio, etc. Illustrato, e tradotto in lingua volgare dal R.P.D. Leonardo Cernoti Vinitiano Canon. Reg. di S. Salvatore. A cui sono anteposte e postposte alcune grandemente necessarie, giovevolissime ai sacerdoti, et a laici per intendere l'importanza delle parole, e delle cerimonie, che s'usano nel celebrare, Venetia [post 28 III] 1589.

Dizionario storico portatile degli Ordini Religiosi e Militari e delle Congregazioni Regolari e Secolari, Torino 1792.

Księga egzaminów do święceń w diecezji krakowskiej z lat 1573–1614, Z. Pietrzyk (oprac.), Kraków 1991.

Prima operatio intellectus R.P. Simonis Mnisevii Loviciensis Augustiniani Poloni, in Gimnasio Patavino apud Eremitas Augustinenses Lectoris. Facili methodo cum suo usu in lucem data, Venetiis 1579.

OPRACOWANIA

Abramczuk K., *Matka Katarzyna z Kłobucka i o. Szymon Mnisek – współzałożyciele Zgromadzenia Sióstr Świętego Augustyna w Polsce [w:] Matka Katarzyna z Kłobucka (1552–1620). Współzałożycielka*

- Zgromadzenia Sióstr Augustianek w Polsce, K. Abramczuk, D. Kowalewska (red.), Kraków 2022.
- Abramczuk K.Z., *Matka Katarzyna z Kłobucka, współzałożycielka i pierwsza przełożona sióstr augustianek w Polsce*, „Zeszyty Długoszowskie. Rocznik Historyczno-Kulturalny” 2020, nr XIX, s. 40–49.
- Bieniarzówna J., Malecki J.M., *Dzieje Krakowa*, t. 2: *Kraków w wiekach XVI–XVIII*, Kraków 1984.
- Bruździński A., *Bractwa w siedemnastowiecznym Krakowie. Zarys problematyki* [w:] *Historia świadectwem czasów. Księdzu profesorowi Markowi Tomaszowi Zahajkiewiczowi*, W. Bielak, S. Tytus (red.), Lublin 2006, s. 103–147.
- Crusenius N., *Monasticon Augustinianum in quo omnium ordinum regula S Augustini militantium origines atque incrementa explicantur*, pars III, Munster 1623.
- De Herrera T., *Alphabetum Augustinianum*, t. 2, Madrid 1644.
- Dryjacki F., *Skarb żywota i krwi Jezusa Pana z ojców ss. w ofierze Mszy ś[więtej] złożony*, Wilno 1682.
- Dziechciarz O., *Z dziejów Olkusza od XIV do połowy XV stulecia*, „Przeгляд Olkuski” 26.03.2017.
- Elsius F., *Encomiasticum Augustinianum sive de Clericis Ordinis Eremitarum S. Augustini sanctitate, praelatura, scriptis et personis*, Bruksela 1654.
- Gapski H., *Klasztory krakowskie w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII wieku. Analiza przestrzema środowisk zakonnych*, Lublin 1993.
- Gutiérrez D., *Gli studi nell’Ordine agostiniano dal medioevo ad oggi*, „Analecta Augustiniana” 1970, t. XXXIII, s. 75–149.
- Inwentarz Archiwum miasta Kazimierza pod Krakowem 1335–1802*, M. Friedberg (oprac.), Warszawa 1966.
- Katalog Archiwum oo. Augustianów w Krakowie 1299–1950*, W. Kolak (oprac.), Kraków 1996.
- Katalog poloników w Biblioteca Universitaria Alessandrina*, K. Soliński (oprac.), Warszawa 2014.
- Kolak W., *600-lecie kościoła św. Katarzyny w Krakowie*, „Nasza Przyszłość” 1980, t. 54, s. 151–169.
- Kolak W., *Klasztor augustianów przy kościele św. Katarzyny w Krakowie do połowy XV wieku. Fundacja, rozwój uposażenia i rola kulturalna*, Kraków 1982.
- Kracik J., *Historia Kościoła katolickiego w Polsce*, Katowice 2010.
- Kracik J., *Pokonać czarną śmierć. Staropolskie postawy wobec zarazy*, Kraków 2020.
- Kratochwil Z., *Augustianie w Warszawie. Kościół i klasztor św. Marcina (1356–1864)*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 1994, t. VII, s. 191–216.

- Litak S., *Bractwa religijne w Polsce przedrozbiorowej XIII–XVIII wiek. Rozwój i problematyka*, „Przegląd Historyczny” 1997, t. 88, z. 3–4, s. 504.
- Łatak K., *Kanonicy regularni laterańscy na Kazimierzu w Krakowie do końca XVI wieku*, Elk 1999.
- Łatak K., *La vocazione e missione dei Canonici Regolari della prevostura del Corpus Christi di Cracovia nel periodo pretridentino alla luce delle Consuetudines e dei trattati di Pietro Clareta di Roudnice*, Roma 2005.
- Łatak K., *Notaty historyczne ks. Krzysztofa Łoniewskiego CRL (1576–1656) na temat początków kościoła i klasztoru Bożego Ciała Kanoników Regularnych Laterańskich na Kazimierzu w Krakowie* [w:] *Klasztor Bożego Ciała Kanoników Regularnych Laterańskich w Krakowie w okresie przedtrydenckim. Ludzie – Wydarzenia – Budowle – Kultura*, Łomianki 2012, s. 431–450.
- Łatak K., *Poczet rządców opactwa Bożego Ciała Kanoników Regularnych Laterańskich w Krakowie*, Kraków 2005.
- Łatak K., *Życie codzienne mieszczan podkrakowskiego Kazimierza w XVII wieku w świetle kroniki ks. Stefana Ranatowicza CRL* [w:] *Między barokiem a oświeceniem. Staropolski regionalizm*, S. Achremczyk (red.), Olsztyn 2008, s. 165–189.
- Milensius F., *Alphabetum de monarchis et monasteriis Germaniae ac Sarmatae citerioris ordinis eremitarum S. Augustini*, Praga 1613.
- Ossinger J.F., *Bibliotheca aaugustiniana historica, critica et chronologica in qua mille quadringenti augustiniani ordinis scriptores eorumque opera tam scripta, quam typis edita inveniuntur [...]*, Ingolstadt 1768.
- Ozorowski E., *Dryjacki Fulgenty* [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 1, H.E. Wyczawski (red.), Warszawa 1981.
- Uth G., *Szkic historyczno-biograficzny Zakonu Augustiańskiego w Polsce*, Kraków 1930.
- Wyczawski H.E., *Sokołowski Stanisław h. Gozdawa* [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 4, H.E. Wyczawski (red.), Warszawa 1983, s. 132–136.
- Wyrozumski J., *Dzieje Krakowa*, t. 1: *Kraków do schyłku wieków średnich*, Kraków 1992.
- Van Luijk B., *L'Ordine agostiniano et la riforma monastica*, „Agostiniana” 1970, t. 20, s. 235–266.
- Zaremska H., *Bractwa w średniowiecznym Krakowie. Studium form życia religijnego*, Wrocław 1977.
- Zbudniewek J., *Miasto Kazimierz w czasach błogosławionego Stanisława Kazimierczyka* [w:] *Święty Stanisław Kazimierczyk CRL (1433–1489). Postać – środowisko – kultura – dziedzictwo*, K. Łatak (red.), Kraków 2010, s. 153–162.
-